

tett» (331. l.) Bisztray tehát nem látja, hogy a Petőfi Társaság azért nem tölthette be valóban komoly szerepet irodalmunkban, mert nem volt határozott, következetesen haladó programja, melyet a hivatalos irodalompolitikával, az irodalmi Deák-párt vonalával szembeállíthatott volna. A társaság működése, melyet a frázisok, vizenyős állenzékiség jellemzett, ezért fulladt hamarosan teljes jelentéktelenségbe. Persze valóban igaz az is, hogy a Petőfi Társaság nem igen számlálható tagjai sorába kimagasló tehetségű írókat, de ez sokkal inkább következménye, mintsem oka a most említett körülménynek.

Bisztray figyelme még az idézetek szövegének helyreigazítására is kiterjed. Megemlíti pl., hogy az »Egy gondolat bánt engemet«-ben nem az áll, hogy »szívemből« — amint Jókai idézi — hanem az, hogy »szívemből«. Azt viszont már nem veszi észre, hogy Petőfi utolsó költeményére, a »Szörnyű idő«-re Jókai tévesen »Szörnyű idők« címen (239. l.) »A négyökrös szekér« c. versre pedig mint »Hatökrös szekér«-re (246. l.) hivatkozik.

Az egyes cikkekhez kapcsolódó jegyzetek után a kötetben még mintegy 43 lapnyi jegyzet-szótárt is találunk. Ezek a magyarázatok is a szerkesztő gondosságát és alaposágát dicsérik, s egyszersmind örvendetes kontrasztot képeznek néhány az utóbbi években megjelent Jókai-kiadvánnyal szemben, melyeknél elsősorban éppen a hanyag, pontatlan jegyzetelést kellett a kritikának felrónia. Tárgyi szempontból Bisztray jegyzeteit akkor sem érheti komolyabb kifogás, ha akad is a kötetben — mint ezt Lukácsy Sándor említi — egy-két olyan ismeretlenebb szó vagy fogalom, melyre a jegyzet-szótár nem ad magyarázatot, Bisztray e jegyzetek írásakor szemmeláthatóan lexikális teljes-

ségre törekedett. Közismert idegen szavak jelentését is megmagyarázza és részletesen ismerteti a legjelentéktelenebb, harmad- és negyedrangú alakok életrajzát is, holott a kötet olvasói aligha vesztettek volna különösebben sokat, ha nem tudják meg pl. azt, hogy Császár Ferenc foglalkozására nézve »kispap, tanár, tiszttviselő, a hétszemélyes tábla bírása, végül vagyonos ügyvéd« volt (353. l.), hogy P. Szatmáry Károly »1872-ben megalkotta az Orsz. Kiseddóvó Egyesületet« (381. l.), vagy hogy Podmaniczky Frigyes, egyéb méltóságai mellett, »a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke« is volt. (377. l.) Meg kell jegyezünk azt is, hogy Walter Scott irodalomtörténeti jelentőségéről nem kapunk helyes képet a róla szóló jegyzetből, mely annak megállapítására szorítkozik, hogy Ivanhoe c. regénye »a romantika egész kelléktárát felhasználja« (380. l.) és említést sem tesz Scott döntő szerepéről a történelmi realizmus kialakítása terén.

Egészében véve a kötet persze a felsorolt hibák ellenére is hasznos, hézagpótló kiadvány, hiszen egy nagy író szép és érdekes s eddig kevésbé ismert frásait juttatja el az olvasóközönség széles rétegeihez. Bírálattunk éppen ezért foglalkozott oly részletesen a könyv negatívumaival, mert e negatívumok vizsgálata módszertani szempontból talán a további, hasonló jellegű gyűjtemények szerkesztéséhez is adhat némi segítséget. A kötet legfőbb tanulsága azonban kétségtelven az, hogy minél több ilyenfajta kiadványra van szükség. Minél gyorsabban és minél teljesebben fel kell tárunk és közkinccsé kell tennünk Jókai és más klasszikusaink publicisztikai, kritikai hagyatékát; hadd legyen irodalmi örökségünknek ez az eleme is a magyar nemzeti közműveltség szerves részévé.

Ottványi Ambrus

KÁRMÁN JÓZSEF VÁLOGATOTT MŰVEI

Válogatta és bevezette Némédi Lajos. Magyar Klasszikusok. Bp., 1955.

Aligha volt még irodalmi könyvsorozat Magyarországon, amely a népszerűség igényét és a tudományos alaposágot szerencsésebben egyesítette, mint a Magyar Klasszikusok. Nemcsak egyre inkább növekvő számú olvasóközönségünknek teszi lehetővé ez a sorozat, hogy irodalmunk múltjával megismerkedjék, hanem kielégíti a »szakmabeliek«, az irodalomtanárok, sőt az irodalomtudósok igényeit is. Egyrészt azzal, hogy a sorozat egyes kötetei gyakran nehezen hozzáférhető, fontos szövegek új kiadását tartalmazták, másrészt pedig azzal, hogy beve-

zető tanulmányai szinte egy megírandó új magyar irodalomtörténet hiányzó fejezeit pótolják.

Kármán Válogatott Műveinek köteté a sorozaton belül is az »izgalmasak« közé tartozik. A XVIII. század végének problematikus írói közt Kármán egyike a legproblematicusabbaknak. Nem azért, mintha értékét, jelentőségét kétségbe lehetne vonni. A körvonalak tiszták, az irodalomtörténeti hely bizonyos. A részletproblémákban azonban még mindig sok a bizonytalanság.

Némedi Lajos válogatása és bevezető tanulmánya a napjainkra kialakult, egészében és legtöbbször részletben helyes képet adja Kármánról. A főművek: Fanni hagyományai és A nemzet csinosodása mellett közli az Urániát meghirdető jelentést, az Uránia Bevezetését, az olvasókhöz szóló ajánlást, Kármán több kisebb — nagyobb elbeszélését, néhányat anekdotái, meséi és fordításai közül és a Pajorral együtt Aranka Györgyhöz írt levelét. A közölt műveket tárgyak szerint csoportosítja. Vitatható, nem lett volna-e helyesebb írásuk ill. megjelenésük sorrendjében. Szívesen látnánk a kötetben Kármán szabdközművességgel foglalkozó német nyelvű írásának (Ahndungen eines Jüngern Br. über den Zweck des O.) legalább néhány részletét s egy-két darabot Markovicsnéhoz írt levelei közül is. Ezek életrajzi szempontból igen érdekeseek, és egyéniségéről sokat elárulnak.

Bevezetésében Némedi főként az Uránia történetével, A nemzet csinosodása és a Fanni hagyományai elemzésével és Kármán stílusával foglalkozik részletesen. A Fanni hagyományait elemző fejezet is, a Kármán stílusával foglalkozó is igen alapos és érdekes.

A Fanni hagyományai mondanivalóját a jellemeknek, a cselekményeknek, az írói eszközöknek az európai szentimentális ízlés és a magyar társadalom bonyolult kölcsönhatásának gondos elemzésével mintaszerűen fejti ki. Kármán stílusának elemzésében jelentősen továbbfejleszti Szinyeyi Ferenc tanulmányának eredményeit. Különösen érdekes s figyelemre méltó, hogy Kármán stílusát a korabeli szépirodalmi stílussal, elsősorban Kazinczy Gessnerének stílusával hasonlítja össze.

Ha egyes megállapításai vitathatóknak bizonyulnának is, módszeres alaposágával valamely példát mutat irodalomtörténészeink számára. A bevezető tanulmány többi részét kevésbé tartom sikerültnek. Úgy érzem, hogy a Kármánnal kapcsolatos kevésbé lezárt vagy legalábbis nem egészen megnyugtató módon megoldott kérdéseket nem bolygatta meg annyira, amennyire lehetett és kellett volna. A továbbiakban ezekről írok, természetesen a teljesség és a megoldás igénye nélkül.

Kármán életrajzában vannak kevésbé világos pontjai. Elsősorban halála, erről azonban a kutatás mindmáig sem tudott bizonyosat megállapítani. A Rádayakkal való kapcsolatát Gálos Rezső monográfiája a legutóbbi időben tisztázta, ennek eredményeiből Némedi többet is használhatott volna. Ugyancsak Gálos foglalkozott részletesebben azzal, hogy milyen volt Kármán családjának műveltsége, anyagi helyzete, hogyan

és miből élt Kármán Bécsben és Pesten, mi szeretett volna lenni. Ezeket az adatokat is bővebben kellett volna használnia Némedinek, hiszen családi és életkörülményei írói alkotását és célkitűzéseit is messzeemenően magyarázzák. Általában Némedi óvakodott attól, hogy az ismeretes életrajzi adatok alapján megrajzolja Kármán egyéniségét. Ez bizonyos mértékig érthető, hiszen egy sok tekintetben könnyelmű, kéjszóvár fiatalember vonásai is hozzátartoznak képéhez. Mindez azonban mégsem csupán elhanyagolható »maganügy« Kármán esetében, mert az emberi egyéniség természetesen befolyásolja az íróit is. Kármán valamennyi író-kortársán túltevé hatalmas élettapasztalata, lélekismerete, az irodalmi szervezkedésben is meg művei írásában is érvényesített társadalmi rutinja a minden tekintetben intenzíven kiélt bécsi napok eredménye.

Az Uránia történetével kapcsolatban apró és kevésbé lényeges adatnak látszik, hogyan kerültek ki a kiadók a cenzurát. Mégis meg kellett volna említeni, mert igen jellemző a korra s bizonyára Kármán talpraesettségére, ügyességére is. Gálos már említett műve részletesen foglalkozik ezzel.

A Kármánnak tulajdonított művek hitelességének kérdését csak a jegyzetekben veti fel Némedi. Röviden visszapillant a probléma történetére, s megállapítja, hogy a kötetben közölt művek szerzősége eldöntöttnek tekinthető. Szinyeyi Ferenc stíluslemző tanulmányára és saját bevezetésének szintén a stílussal kapcsolatos eredményeire utal. A stíluslemzés eredménye azonban — természeténél fogva — bizonyos mértékig mindig vitatható. Gálos Rezső már többször idézett Kármán-monográfiájában, pl. épp a stílus Szinyeyinél alaposabb elemzésével meggyőző módon valószínűsítette, hogy A fejvesztésem című történet, mely egy német lovagdrámából való »honosítás«-nak látszik, nem Kármán munkája. Némedinek legalább utalnia kellett volna rá, hogy miért nem ért egyet Gálossal.

Másik kérdés a Kármánnak tulajdonított művek eredetisége. Köztudomású, hogy a Fanni hagyományai eredetiségével kapcsolatban mennyi vélemény és találgatás hangzott el egy évszázad irodalomtörténészei szájából. Ez a vita ma már lezártnak tekinthető. Némedi a kötet bevezetésében igen találó hasonlattal világítja meg, hogyan viszonylik Fanni a legtöbbször emlegetett példaképéhez, Wertherhez. »A Werther olyan, mint egy pompás, nagy zenekar, vagy mint egy óriási orgona játéka. A magyar regény pedig a maga egyszerűségével olyan, mint egy édesbű gonddonka-szólo.« »Ha ez a hibátlan zengésű gonddonka-szólo egyszerű is

a Werther bonyolult hangszereléséhez képest, de eredeti, magyar és igaz.« Kármán több műve azonban nyilvánvalóan fordítás. Egyeseknek szerzőjét is megnevezi, másoknál a tartalom vagy épp a stílus árulja el, hogy fordítással van dolgunk. A kincskereső c. elbeszélés jegyzetében pl. épp Némedi vitatja Waldapfel Józseffel szemben – nézetem szerint jogosan –, hogy nem eredeti mű, hanem fordítás vagy átdolgozás. Mind ebben nem lenne semmi különleges, hiszen a kor többi írói is igen gyakran fordítottak, az eredetiség távolról sem volt olyan fontos követelmény, mint később. A problémát csak az okozza, hogy Kármánt az Uránia Bevezetése és A nemzet csinosodása emlékezetes, gyakran idézett mondatai alapján az írói eredetiség előharcosának tartjuk – s ilyenkor szívesen feledkezünk meg fordításairól. Azt hiszem, az eredetiség követelésében felesleges többet látnunk, mint ami benne van. Kármán eredetiségébe («körültünk történt dolgok», «a közéletből való scénák») némileg a »magyarítás«, »honosítás« is befér, s ha ezen túlmenően túllátott is kora irodalmán, nem szakadhatott ki belőle. Többre becsülte az eredeti művet, de az irodalmi élet kezdetlegessége miatt maga is ráfanyalodott a hamarabb megérett gyümölcselel biztató fordításra.

A szépirodalom és a tudomány viszonya az eredetiséghez hasonlóan élére állított kérdés Kármánál. A szépirodalmat ebben a korban általában még a tudomány szolgálojának tekintik. Az a feladata, hogy könnyebbé tegye a tudomány útját, megédesítse keserűségét. Kármán is vallja ezt a felfogást. De ő az első irodalmunkban, aki – épp az alkalmi költészet, a rímfaragás silánysága ellen hadakozva – ihletett szavakkal tesz hitvallást a szépirodalom, a költészet, az igazi költés mellett: »Ezeknek hatalmas szava a puszta vadonokat megnepešíti, lelket önt az érzéketlenekbe, a költemény szép színei által elragad tündérvilágokba, ahol a földet elfelejtjük és az istenek társaivá leszünk.« Kármán műveinek nagyobb része azonban józan, közvetlen hasznót néző, gyakorlatias. Az ízlésvaltozás már-már tudatosul benne, anélkül, hogy következményeit le tudná vagy le akarná vonni.

Némi egyszerűsítés szükséges tehát ahhoz, hogy Kármánban akár az eredetiség, akár a szépirodalmiság következetes előharcosát láthassuk. Ezzel természetesen semmit sem vonunk le érdemeiből. Azzal sem, ha – mint Némedi is megteszi – megállapítjuk: Schedius s az ő nyomán Toldy túlzott, mikor Pest irodalmi központtá való fejlesztésének tervét tulajdonította Kármánnak. A magyar női olvasóközönség meg-

hódításának érdemét sem ajándékozhatjuk az Urániának. Nemcsak a későbbi divatlapokat, hanem valószínűleg a korábbi ill. egykorú románokat is több hölgy olvasta, mint az Urániát. Kármán hatásával ill. az Uránia hatásával többet kellett volna foglalkoznia Némedinek. Rendelkezésünkre áll az előfizetők jegyzéke. Ismerünk egy-két nyilatkozatot is: Kazinczyt, a Magyar Merkuriusét – egyik sem kedvező. Lehetetlen észre nem vennünk, hogy Kármán mennyire el volt szigetelődve írótól is, olvasóktól is. Ezt nem magyarzza egyedül a 94-ben, 95-ben mind jobban fokozódó elnyomás. Kármán nem volt híve a nyelvújításnak. A nemzet csinosodásában igen keményen, az akkori irodalmi viszonyok között egészen szokatlan hangon bírálta a kor irodalmát. Hányféle érzékenységet sértetett ezzel? Kétségtelen, hogy felvilágosított gondolkodásában, irodalompolitikai elveiben a Bessenyeivel megindult fejlődés vonalába tartozik, Kazinczy mellett van a helye. Életformája, műveltsége, a nyelv-művelésről, az eredetiségről hangoztatott felfogása, az, hogy a feudális műveletlenséget a többi írónál sokkal inkább kívülről, sokkal fölényesebben kritizálta, mégis egyedülállóvá tette a kor irodalmában. Aligha volt még egy írónk abban a korban, aki olyan, műveltségére és életmódjára büszke fölénnyel állt volna távol a táblabírók vidékies Magyarországotól, mint Kármán.

Nem teljesen kielégítő a bevezető tanulmányban az a része sem, amely Kármán utóéletével foglalkozik. Az általa felhozott okok legfeljebb azt teszik érthetővé, hogy az olvasóközönség miért nem méltányolta az Urániát, azt nem, hogy az irodalmárok, az írók miért feledkeztek meg róla. Az a különállóság, amelyre az előző bekezdésben próbáltam utalni, a későbbi elhallgatást is magyarázhatja.

A felhozott »kifogásokkal« azt szerettem volna érzékeltetni, hogy mennyi megoldásra váró problémát tartogat még számunkra Kármán élete, műve és művének sorsa. Ezek a problémák természetesen nem oldhatók meg a kor egész irodalmának és történelmének feltárása, alapos elemzése nélkül. Kármán Válogatott Műveinek bevezetése és válogatása igen jó abból a szempontból, hogy Kármán értékelésének jelenlegi fázisát rögzíti, hibája, hogy kevésbé érzékeny a problémák iránt. Rendszeres és alapos, pontos és áttekinthető a bevezető tanulmány, ilyenek a jegyzetek is. Némedi stílusa talán kissé száraz, de józan, megbízható: nem akar többet mutatni, mint amennyit mond.

Orosz László